

*Стратегічні орієнтири розвитку Державної податкової служби та вимірювання ступеня їх досягнення / О.О. Чикаренко // Державне управління та місцеве самоврядування. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. – № 1(8). – [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2011_1/11caavsd.pdf. 11. Шаров Ю.П. Підхід до вимірювання успішності досягнення стратегічних орієнтирів розвитку Державної податкової служби України / Ю.П. Шаров, О.О. Чикаренко // Державне будівництво. – 2012. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/1/03.pdf>. 12. *Doing business 2013: Measuring business regulation*. – [Electronic resource] / The World Bank, IFC, 2012. – Access mode: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/#paying-taxes>.*

УДК 339.924:331.556.4

Ю.П. Гуменюк

Тернопільський національний економічний університет

ІЄРАРХІЯ ПОТРЕБ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

© Гуменюк Ю.П., 2013

Запропоновано способи виконання багатьох важливих науково-практичних завдань у сфері оцінки закономірностей розвитку трудовіграційних процесів та визначення особливостей їх перебігу під впливом соціогуманітарних чинників. Особлива увага в дослідженні спрямована на мотивацію схильності до еміграції як перманентного чинника, що сприяє перебігу міжнародного трудовіграційного процесу та формує компоненти світової системи трудової міграції.

Ключові слова: економічні потреби, постіндустріальне суспільство, міжнародна трудова міграція, інкорпорований культурний капітал.

Y.P. Humenyuk

Ternopil National Economic University

HIERARCHY OF NEEDS IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL LABOUR MIGRATION

© Humenyuk Y.P., 2013

Kind of of solution of row of important science and practice tasks is offered in the field of estimation of conformities to law of development of labour migration processes and determination of features of their flowing under act of social humanity factors. The of special attention in research is sent to motivation of propensity to emigration, as a permanent factor that assists flowing of international labour migration process and forms the components of the world system of labour migration.

Key words: economic necessities, post-industrial society, international labour migration, a cultural capital is incorporated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодніша стадія глобалізації перебігає в умовах т.з. тектонічних зсувів світової економіки, які призвели до розшарування країн світу за рівнем науково-технологічного розвитку. Далі існують аграрні, аграрно-індустріальні, індустріально-аграрні, індустріальні та постіндустріальні країни. Національні економіки цих країн

взаємодіють через міжнародний рух чинників виробництва та торговельні відносини, формуючи т.з. світову економіку, з розвитком якої міждержавні відмінності нівелюються та зменшуються адмінрегуляторні можливості державних інститутів. Міжнародна міграція робочої сили сьогодні стає питанням доцільності та якості існування актуального світового економічного порядку. Інноваційні технології дають змогу провести індустріалізацію будь-якої залюдненої території з мінімальним залученням робочої сили. Індустріально розвинені країни досягли такого рівня технологічного розвитку, який вже уможливує розпочати автоматизацію сфери обслуговування. Робочі місця, які не потребують високої кваліфікації працівників, поволі зникають з ринку праці постіндустріального суспільства, а до того ж зменшується можливість працевлаштуватися вихідцям із країн, що належать до нижчих страт світового соціально-економічного розвитку. Найзапотребованішим товаром глобального ринку праці стає інкорпорований в особі культурний капітал найвищого гатунку, що схильний інтегруватися в інтелектуальний капітал ТНК та світовий соціальний капітал.

Якщо національна економіка намагається вирішити суперечності між обмеженістю ресурсів та задоволенням населення потребами, які постійно зростають, то глобалізація пришвидшує поширення цих потреб країнами світу, що змушує не дуже розвинені країни нарощувати імпорт, а отже, погіршувати стан платіжного балансу. Національні економіки країн, що розвиваються, не встигають за зростаючими в такий спосіб потребами власного населення, яке, своєю чергою, намагається задовольнити їх, емігруючи з країни. Науковий принцип детермінізму зобов'язує дослідника вичленити в ланцюжку взаємозалежних подій основну, т.з. генну причину, яка породжує явище загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регулювання міжнародних міграційних процесів в умовах глобалізації розглядають роботи: А. Барвінського, І. Валлерстейна, В. Брича, А. Гайдуцького, В. Євтуха, Л. Карачуріної, Ю. Макогона, Ф. Моллера, М. Оберга, І. Ольшевської, В. Опалько, Ю. Пахомова, Т. Петрової, О. Потьомкіної, І. Романова, Г. Сапего, А. Седлова, Н. Сорокіної, Н. Тиндика, В. Федотова, Т. Цуркан, К. Шереметьєвої та ін. Проте необхідно зазначити, що, незважаючи на велику увагу до проблем міжнародної міграції робочої сили, залишається невиконаною низка важливих науково-практичних завдань у сфері оцінки закономірностей розвитку міграційних процесів, викликаних економічними причинами, та визначення особливостей їх перебігу.

Цілі статті. Мета дослідження – синергія економічних, соціологічних та психологічних концепцій у межах з'ясування процесу прийняття рішення про еміграцію робочої сили різного рівня кваліфікації. Змодельовано процес її адаптації в соціально-економічному середовищі країни, яка їх приймає.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку К. Менгера, людина зі своїми потребами і владою над засобами їх задоволення, є вихідним і кінцевим пунктом будь-якого господарства спільноти [3, с. 17]. Дослідники вважають, що природу людини можна розглядати як сукупність її потреб, бажань і сподівань. Розвиток потреб насамперед залежить від розвитку техніко-технологічного рівня та системи продуктивних сил. Значною мірою структура потреб і способи їх задоволення зумовлені також рівнем розвитку культури соціуму. Враховуючи структуру суспільних відносин, розрізняють економічні, соціальні, політичні, правові, культурні, національні та інші потреби. Нинішній рівень глобалізації виводить залежність потреб особи від рівня розвитку техніки, технології, системи продуктивних сил та техніко-економічних відносин.

С. Мочерний переконаний, що економічні потреби становлять передумову матеріального і духовного виробництва, зв'язків і відносин між господарюючими суб'єктами, вони детермінують розвиток продуктивних сил. Економічні потреби – це ідеальний внутрішній спонукувач людини до економічної діяльності з метою забезпечення власного добробуту і добробуту членів своєї сім'ї [3, с.18]. Економічні потреби тісно пов'язані з виробництвом, обміном, споживанням. Задоволення

економічних потреб здійснюється у процесі споживання продуктів та послуг, породжуючи в особи нові потреби. В такий спосіб відбувається розширене відтворення економічних потреб. Завдяки економічним потребам, з одного боку, здійснюється взаємозв'язок інтересів та цілей людини, а з іншого, – доходів та умов її побуту.

Також розрізняють економічні потреби окремої людини, у структурі яких виділяють фізіологічні, соціальні та духовні потреби [12]. Представники неoinституціоналізму вважають людину основою економічного розвитку в постіндустріальному суспільстві, що переформатовує мету економічної системи, яка трансформується у всебічний розвиток людини. Неoinституціоналізм, на відміну від традиційного інституціоналізму, насамперед вивчає діяльність і поведінку окремого індивіда. Проте людина є не лише елементом продуктивних сил, т.з. людина-працівник, але і суб'єктом економічних, насамперед виробничих відносин, – т.з. людина-власник [4].

Тобто економічні потреби поділяються на потреби людини-працівника і потреби людини-власника. Потреби людини-працівника виникають на виробництві та пов'язані з процесом праці. З розгортанням НТР, розвитком автоматизованого виробництва вирішальну роль у структурі потреб людини-працівника відіграватимуть потреби у вільній та творчій праці, самовдосконаленні, розкритті усіх своїх здібностей і талантів, максимально можливого продовженні активного життя. Вважається, що на цей етап вступили розвинені країни світу. Потреби людини-власника – це потреби в отриманні адекватної інвестованому економічному капіталу в культурний капітал величини доходу.

Потреби доцільно розглядати у процесі їх відтворення, що передбачає необхідність аналізування взаємозв'язку виробництва і споживання. Вважається, якщо у працівника сформувався потреба у творчій, самостійній роботі, а рівень споживання низький, то відповідно деформується і потреба у такій праці [12]. Проте за можливості реалізувати такі потреби під час отримання вищих доходів за кордоном в особи формуватиметься т.з. еміграційна лабільність, тобто бажання емігрувати з країни походження через економічні причини.

Логічним завершенням виявлення залежності потреб від рівня розвитку продуктивних сил, споживання та інших чинників є загальний закон зростання потреб, який діє в усіх соціально-економічних формаціях. Він виражає внутрішньо необхідні, стійкі і сутнісні зв'язки між розвитком продуктивних сил, суспільним виробництвом і кількісно-якісним ростом та вдосконаленням потреб суспільства. Внутрішніми суперечностями цього закону є: суперечності між зростанням потреб і можливістю їх задоволення існуючими засобами виробництва; між виробництвом і особистим споживанням; між потребами і захопленнями індивідів. Отже, вибрана на власний розсуд творча трудова діяльність – вища насолода для людини.

Закон зростання потреб у контексті еволюції відносин власності виражається у постійному зростанні потреби окремого працівника, їх сукупності бути власником засобів виробництва, інтелектуальної власності, створеного людською працею продукту, в управлінні цими видами власності [2, с. 548].

Низка досліджень констатує, що “витік умів” з Африки до розвинених країн світу щорічно позбавляє континент десятків тисяч кваліфікованих фахівців і сотень мільйонів доларів, сплачених за їх підготовку. Щорічно 23 тис. африканських лікарів покидають рідний континент, перебираючись до розвинених країн. Лише у 2000 р. Великобританія завербувала понад 8 тис. медсестер і акушерок з неєвропейських країн. У США у тому ж році працювало понад 20 тис. дипломованих лікарів з Нігерії. А у Франції практикується більше бенінських лікарів, ніж на батьківщині. У підсумку у 24 африканських країнах, південніше від Сахари, на 100 тис. населення припадає менше ніж 10 лікарів. Для порівняння, у Великобританії цей показник становить 164, а в США – 279 фахівців [16]. До того ж необхідно зазначити, що освітньо-кваліфікаційний рівень згадані фахівці отримували переважно в економічно розвинених країнах, в яких й залишаються, або до яких повертаються після невдалої спроби самореалізації в країні походження. Тут доцільно зазначити, що уряди країн, які оплачують навчання своїх громадян за кордоном, діють непослідовно, очікуючи, що спеціаліст, який проходив практику на обладнаних згідно з найновішими науковими досягненнями робочих місць, повернувшись на батьківщину зможе без них так само ефективно працювати.

Одним із основних мотивів змінити країну працевлаштування (еміграційної лабільності робочої сили) у спеціалізованій літературі з міжнародної економіки називають соціально-економічні чинники (низька заробітна плата, невідповідність робочого місця рівню освіти, неможливість самореалізації тощо), тобто усі рівні потреб, за ієрархією А. Маслоу, зібрані разом. Згідно з розробленою ним теорією ієрархії потреб, потреби вищого рівня виникають з мірою реалізації потреб нижчого рівня. До того ж доцільно зважати на те, що в одному суспільстві поряд існує різна мотивація еміграційної лабільності робочої сили різної кваліфікації.

Невдоволеність низькою заробітною платою, як найнижча за ієрархією потреба, найбільше властива т.з. “синім комірцям”, невідповідність робочого місця рівню освіти переважно турбує “білі комірці”, а неможливість чи складність самореалізації – це проблема робітників інтелектуальної праці – основи розвитку інформаційного суспільства. Розмежування мотивацій дає підстави розглядати трудові міграційні потоки у вигляді силового кабелю з багатошаровою ізоляцією. Досліджуючи міжнародну трудову міграцію важливо усвідомити, що є домінантою процесу: безпека чи процес передачі-отримання. Ізоляційні шари гарантують безпеку і тривалість процесу, а серцевина – його перебіг. Ознаки ізоляції мають перші дві потреби, а ознаки останньої властиві серцевині – це міграція, за якою майбутнє. Допоки міжнародна трудова міграція перебігає в такий спосіб, приймаючому суспільству з економічного аспекта загрози не багато, оскільки пріма-робоча сила рухається із “світою”, яка у масштабах економіки приймаючої країни забезпечує для неї формування відповідних обсягів продукції реального сектору. Проте, як це не парадоксально, загроза приймаючому суспільству надходить саме від серцевини, яка під дією екзогенних чинників (міграційне законодавство приймаючої країни, НТП) втрачає ізоляцію та чинить неамортизований (некомпенсований) тиск на постіндустріальне суспільство – ринок інтелектуальної праці, насичуючи його пропозицією, а отже, знижуючи ціну інкорпорованого культурного капіталу.

У демократичних країнах постіндустріального розвитку сформувався режим т.з. мерітократії, за якого влада зосереджена в руках кращих представників суспільства, які є його рушійною силою. Таке суспільство глибоко структуроване (стабільне) і за ознакою не потребує трудових мігрантів, еміграційну лабільність яких мотивують економічні чинники нижчого порядку. Саме особи, які відчують дискомфорт через труднощі інтелектуальної самореалізації на батьківщині, прагнуть потрапити до постіндустріального суспільства і вони йому потрібні. У такому суспільстві завдяки транспарентності ринку праці та системи освіти робоче місце особи максимально відповідає її здібностям та освітньо-кваліфікаційному рівню. І якщо в середовищі працівників інтелектуальної праці надзвичайно жорстка конкуренція, то суспільство загалом толерантно ставиться не лише до іммігрантів-інтелектуалів, але й до того, що вони надалі займатимуть високі місця у “табелі про ранги”.

Сьогодні визнається, що демократія – це лише очікування. Нинішнє правління здійснюється не так через народ, як через його найрозумнішу частину – не аристократію за походженням і не плутократію за багатством, а істинну мерітократію таланту. Доктрина рівності, яка впродовж століть витісняла із свідомості освічених людей усі інші уявлення, настільки глибоко вкорінилася в психіці, що лише нещодавно у західному суспільстві підійшли до розуміння простої речі, що професійно конкурувати на рівних можливо лише за умови обмеженості інтелектуального потенціалу нації. Тільки під кінець першої половини ХХ ст. обмеженість інтелектуального потенціалу країни поступово ставала очевидністю для тих, чий рівень був вищим. Держава усвідомила: єдиний спосіб швидко отримати кадри кваліфікованих інженерів, фізиків, державних службовців, які працюватимуть на межі закладених природою можливостей, полягає у тому, щоб, почавши з трьохліток, провести систему відбору, яка виключатиме ризик втрати хоча б одного таланту [13]. Завдяки Інтернету формується світове середовище соціального капіталу, суб'єктами якого виступають тримачі інкорпорованого культурного капіталу різних соціумів, за одночасної втрати позиції його інституалізації. Сьогодні розвинені країни намагаються залучити талановиту молодь звідусіль, закладаючи в такий спосіб основу своєї перманентної інтелектуальної переваги над рештою світу.

Процес отримання освітньо-кваліфікаційного рівня чи його підтвердження в країні-реципієнті довготривалий та дороговартісний, тиск якого слабшає від професій, що приносять високий рівень

доходу, до ординарної кваліфікації. Проте у конкретному середовищі, все навпаки: провідні спеціалісти не потребують додаткової процедури визнання, яку проходить основна маса переміщених фахівців. Існує низка способів нострифікації диплома, спільною ознакою яких, за суттю, є здача тесту на професійну придатність, що інституалізує в країні прибуття інкорпорований в країні походження мігранта культурний капітал, тобто інституалізація стосується переважно ординарного рівня інкорпорованого культурного капіталу. Після чого на іноземну висококваліфіковану робочу силу поширюється національне трудове законодавство.

Дослідники трудової міграції пострадянських країн акцентують увагу на обсягах витоку робочої сили та на її якісному стані. Вони констатують, що з країни їдуть кращі учені, здатні до творчої наукової роботи, ідеї яких є основою наукового і технологічного розвитку. Натомість компанії, які працюють в країнах СНД, запрошують висококваліфікованих експатріатів, оскільки на певному професійному сегменті та в певній індустрії в середовищі місцевої робочої сили немає експертів відповідного рівня чи спеціалізації. Експати залучаються до виробництв, де необхідна рідкісна виробнича експертиза, знання високих технологій, на позиції фінансових директорів та топ-менеджерів, яким не відповідає кваліфікаційний рівень вітчизняних фахівців. Отже, у першому випадку йдеться про найвищою мірою (наїефективніше) інкорпорований культурний капітал в особу, а в іншому, – про культурний капітал, який у цій країні взагалі не інкорпорується в особу.

І. Цапенко вважає, що чим вищий рівень освіти трудових мігрантів, тим більша очікувана вигода від переселення до іншої країни, чим пояснюється та обставина, що рівень освіти трудових мігрантів загалом вищий за рівень освіти населення країни походження загалом [11]. Результати проведеного в 47 країнах-донорах робочої сили дослідження засвідчують, що тривалість освіти емігрантів в середньому на 7,2 роки довша, ніж у решти громадян країни. Для країн Африки, південніше від Сахари, цей показник становив 10,8 року, для Азії – 8,6 і для Південної Америки – 6,6 [15].

Країни-члени ОЕСР та індустріальні держави південно-азійського регіону, користуючись ситуацією в освітній сфері деіндустріалізованих країн, ведуть агресивну політику залучення найталановитіших і найперспективніших учених для роботи у своїх наукових та високотехнологічних секторах. З метою приваблення іноземних наукових талантів у цих країнах прийняті та реалізуються спеціальні державні програми, які передбачають створення безпосередньо для іноземних фахівців значної кількості високооплачуваних робочих місць. Так, висококваліфікованим іноземцям надаються пільгові умови адаптації та отримання громадянства, широка соціальна підтримка тощо.

У багатьох країнах ОЕСР затверджені спецквоти на працевлаштування іноземних науковців, які стали частиною стратегічних доктрин їх соціально-економічного розвитку. Зокрема, в США цей показник становить 300 тис. вакансій, в країнах Європейського Союзу – 500 тис., в Японії – більше 200 тис. При західних наукових центрах працюють скаутські команди, які ведуть глобальний пошук перспективних дослідників. В японських НДІ для зручності іноземців, співробітників зобов'язують розмовляти англійською. Одночасно з цим, на постійній основі здійснюється глобальний моніторинг наукових публікацій і розробок з метою визначення генераторів найперспективніших та найреволюційніших наукових ідей. З метою цільового залучення таких фахівців для них виділяються спеціальні гранти та надаються керівні посади у великих наукових центрах.

У США іноземні учені становлять основу комерційного успіху країни у технологічній сфері, їм належить 25 % від усіх нових технологічних розробок і 28 % від загальної кількості технологічних компаній з сумарним доходом більше як 55 млрд. дол. [6]. У США 40 % патентів на винаходи отримано іноземцями, а у сфері високих технологій цей показник сягає 75 %.

На початку 2005 р. аналітики Financial Times поінформували про стурбованість американського ІТ-бізнесу різким скороченням чисельності іноземних студентів-програмістів у ВНЗ США через ускладнення процедури видачі віз на навчання. За словами очільника Microsoft Б. Гейтса, ситуація, що склалася, загрожуватиме підірвати провідні позиції США у сфері виробництва програмного забезпечення. Він зазначив, що кількість програмістів з країн Азії, які приїжджають до

США на навчання, скоротилася на 35 %, і в той самий час в Індії та Китаї до 40 % від усієї студентської молоді навчаються за технічними спеціальностями, що десятикратно більше, ніж у США. Президент Гарвардського університету Л. Самерс вважає, що США багато втратять від того, що наступне покоління зарубіжних лідерів навчатиметься за межами Економіки №1 у світі [17].

На сайті Національного наукового фонду США Science and Engineering Indicators 2010 наводяться статистичні дані з глобальної динаміки науково-технічного розвитку у світі за 1995–2009 рр. Наука найшвидше розвивається в Китаї, який за чисельністю науковців вже наздогнав США. У США, Китаї та Євросоюзі сьогодні працює приблизно по півтора мільйона вчених. Також швидко зростає їхня кількість у Південній Кореї, Тайваню та Сингапурі. У Росії та країнах СНД основні показники науково-технічного прогресу, навпаки, знижуються. У 1995 р. в РФ наукових співробітників налічувалося близько 600 тис., сьогодні залишилось тільки 450 тис. Згідно з даними Держкомстату України, на початок 2011 р. наукові і науково-технічні роботи виконували 1174 організації і підприємства, кількість штатних працівників в них становила 136,7 тис, що на 3,5 % менше від відповідного періоду минулого року. За секторами економіки чисельність штатних працівників розподілилася так: 46,2 % – у державному секторі, 46,9 % – у підприємницькому, 6,9 % – у секторі вищої освіти; у приватному неприбутковому секторі працювали лише 4 особи. Високий рівень представництва учених у державному та підприємницьких секторах поза НДІ переважно свідчить про марнославство їх носіїв. Сьогодні рівень насиченості економіки науковими кадрами в Україні – 5,8 вчених, в т.ч. 3,8 дослідників на 1 тис. населення що є критично низьким показником [5]. У Китаї кількість учених щороку зростає майже на 9 %, у той час, як в Росії знижується на 2 %. У 2009 р. у США витрати на наукові дослідження становили 382 млрд. дол., для порівняння в Росії – близько 20 млрд. На частку США у 2009 р. припадало 32–33 % від усіх світових витрат на науку, Росії – 1 %, Китай, витративши 142 млрд. дол., освоїв близько 13 % світових витрат на науку. За той самий період Японія виділила на наукові дослідження 144 млрд. дол. У провідних країнах Заходу витрати на науку становлять 2–3 % ВВП, зокрема, у США – 2,7 %, а в таких країнах, як Японія, Швеція та Ізраїль, показник сягає 3,5–4,5 % ВВП. У РФ цей показник становить приблизно 1 % ВВП, загалом в країнах СНД за роки існування організації були втрачені цілі наукові школи. На думку експертів, Росія впродовж останніх років втратила статус передової наукової держави світу, скотившись до рівня другосортного гравця. Автори дослідження називають три основні причини підриву наукового потенціалу країн СНД: політичну нестабільність, масовий витік умів та відсутність зацікавленості [7]. У нашому дослідженні, згідно з теорією детермінізму, доцільно зазначені причини проранжувати за їх значущістю для процесу “втєчі умів”. Так, політична нестабільність проявляється у корупції, яка визнана найбільшою проблемою соціальної трансформації, відсутність зацікавленості є наслідком складності самореалізації через корупцію. Тобто причини підриву наукового потенціалу країни є причинами еміграції робочої сили вищої категорії, з яких політична нестабільність є генною причиною, що породжує “втєчу умів”, відсутність зацікавленості – умовою, що надає процесу динаміки.

За даними Global R&D Fund, у 2012 р. світові лідери за сферами НДДКР одні й ті ж, лише певна ротація очікується між країнами ЄС (таблиця) [14, р. 35]. До того ж необхідно сказати про вибірккову присутність у топ-рейтингу країн БРІК, з яких лише КНР представлена на усіх напрямках розробок та досліджень та майже цілковиту відсутність країн СНД.

У 1999–2009 рр. частка США у світових витратах на розробки та дослідження знизилася з 38 до 31 %, тоді як частка країн Азії зростає з 24 до 35 %. Десять найбільших економік Азійського континенту у 2011 р. інвестували в розробки та дослідження близько 400 млрд. дол., наздогнавши за цим показником США та випередивши ЄС на 100 млрд. дол. Згідно зі звітом Національного наукового фонду США, серед країн Азії виділяються Японія та КНР, витрати на науку, в яких щорічно зростають на 25 %, що розцінюється, як “тривожна тенденція” [14].

Світові країни-лідери за сферами НДДКР на 2012 р.

С/г та харчова промисловість	Автомобілебудування	Комерційний аерокосмічний, залізничний та інші види транспорту	Військовий аерокосмічний, оборона та безпека	Композитні, нанотехнічні та інші просунуті матеріали	Енергозабезпечення	Сталий розвиток	Охорона здоров'я та біотехнології	Інформаційно-комунікаційні системи	Інша електроніка
США	Японія	США	США	США	США	ФРН	США	США	США
КНР	ФРН	КНР	КНР	Японія	ФРН	США	Велика Британія	Японія	Японія
ФРН	США	Франція	РФ	ФРН	КНР	Японія	ФРН	КНР	ФРН
Бразилія	КНР	ФРН	Велика Британія	КНР	Японія	Велика Британія	Японія	Індія	КНР
Японія	Південна Корея	Японія	Франція	Велика Британія	Велика Британія	КНР	КНР	ФРН	Велика Британія

Протягом існування Нобелівської премії її лауреатами ставали дослідники з багатьох країн світу. Проте лише у кількох країнах проживає значна їх кількість. Статистика на 2008 р. така: США – 295 (45 % від усіх нагород), Великобританія – 94, ФРН – 76, Франція – 45, Швеція – 24, Росія – 17, Італія та Нідерланди – по 15, Канада – 12. Сьогодні наука нобелівського рівня є в 12 країнах світу – США (158; 72 % від загальної кількості), Англія (16; 7 %), ФРН (11; 5 %), Швейцарія (11; 5 %), Франція (7; 3 %), Японія (4; 2 %), Швеція (3; 1,3 %), Данія (3; 1,3 %), Росія (2; 1 %), Нідерланди (2; 1 %), Ізраїль (2; 1 %), Канада (1; 0,5 %). При цьому тільки США, Англія, ФРН та Франція присутні в усіх номінаціях [6].

Ринкова економіка априорі не може розвиватися без невинного впровадження нових організаційних і технічних ідей, без перманентного задоволення зростаючих потреб населення. Задоволення ієрархії потреб, адекватне споживчим витратам, в яких немає місця заощадженням, ці витрати швидше випереджувальні, мабуть саме це і пояснює інтенсивне використання фінансового інструментарію споживчого кредитування у постіндустріальних країнах. Борг США сьогодні перевищив ВВП країни, проте це турбує переважно зарубіжних фінансових аналітиків, які прогнозують обвал долара, дефолт, колапс національної економіки тощо. До того ж сьогодні економіка без зовнішніх запозичень тимчасово вільних коштів для внутрішнього споживання та інвестування не може розвиватися швидкими темпами.

На індустріальному етапі розвитку економіки США капіталовкладення в модернізацію та оновлення технологічної бази виробництва здійснювалося промисловими корпораціями переважно із власних накопичень. Відповідно темпи НТП були порівняно низькими, оскільки для впровадження навіть багатообіцяючих винаходів необхідно було спочатку накопичити кошти у фонді розвитку компанії.

Міра накопичення фінансового капіталу, оновлення виробництва у США почали здійснюватися за рахунок кредитів, взятих під заставу майна компанії. Приблизно з початку 90-х років минулого століття, фінансові інститути країни акумулювали достатні обсяги кредитних ресурсів для застосування схеми випереджувального фінансування економічного розвитку, в яких забезпеченням кредиту ставали ще не отримані “очікувані доходи”. Така схема кредитування під “заплановані майбутні доходи” дала змогу американським підприємцям більше ризикувати, розвиваючи інноваційні напрямки, через що проекти отримали назву венчурних. Був створений венчурний фонд розвитку економіки з високим інвестиційним ризиком, проте і вигоди в разі успіху були вражаючими. З університетської лабораторії на ринок наукові ідеї сьогодні просуваються завдяки венчурним фондам, які готові ризикнути коштами заради їх багатократного збільшення. Венчурні фонди інвестують у підприємства із середнім ступенем ризику в очікуванні надзвичайно високого прибутку. Зазвичай під ідею, потенційно здатну перетворитися на товар, створюються невеличкі фірми, співвласниками яких переважно стають безпосередні учені-автори задуму. Ці підприємства, по суті, є початковою ланкою створення продукту. Венчурні фірми займаються відбором

і розробленням наукової або технічної ідеї, її апробацією, створенням зразків і моделей для подальшої передачі на стадію виробництва. Як правило, 70–80 % проектів не приносять віддачі, але прибуток від решти 20–30 % з лишком покриває загальні витрати. У міжнародній практиці венчурна фірма після завершення роботи, пов'язаної зі створенням продукту, як правило, припиняє існування. Венчурний бізнес сьогодні став основною формою технологічних впроваджень. Він характерний для комерціалізації результатів наукових досліджень у наукомістких галузях в умовах підвищених ризиків вкладень капіталу в інноваційні сфери [1]. Саме у сфері венчурного бізнесу зосереджений іноземний людський капітал, який набув кумулятивної енергії світового розвитку.

Щоб ризикувати, підприємець має бути переконаний у прибутковості венчурного проекту, схеми випереджувального фінансування дали змогу починати наступні проекти, не очікуючи окупності попереднього. Це значно прискорило темпи впровадження досягнень НТП. Прискорення НТП із становленням нового світового економічного порядку пішло у різних напрямках. Так, посилення міжнародної конкуренції вимагало від компаній реального сектору оптимізувати витрати, переносючи виробництва до країн з дешевшими природними та трудовими ресурсами. До того ж вони усвідомлювали, що ринок залишається на місці і створювати його деінде не доцільно та ризиковано. Країни, що розвиваються, стали світовими виробничими майданчиками, а постіндустриалізовані економіки – ефективним світовим ринком. Гарантією того, що ситуація й надалі збереже status quo, за задумом авторів є функціонування віртуальної реальності у кіберпросторі. В особи, яка довго перебуває в стані користування інтернет-послугами, виникає звикання та залежність, що й має визначити їх довговічність.

До того ж загрози, пов'язані із венчурними проектами, стосуються високої імовірності банкрутства навіть цілком прибуткових проектів. Нерідко крива котирування їх акцій нагадує синусоїду, знаючи функцію якої, можна отримати прибуток, не створивши нічого реального. Цілі наукові школи досліджували феномен інтуїції Дж. Сороса та намагалися розробити алгоритм прибуткової біржової діяльності. Прикладом відродження під час краху доткомів стало злиття компаній WebMD та Healthon, яке коштувало акціонерам 4,8 млрд. дол. Акції об'єднаної компанії піднімалися до 100 дол. та падали до 3-х, збитки підприємства оцінювалися в 10 млрд. дол., проте згодом дохідність інвестицій у цінні папери компанії перевищила 100 %. Найяскравішими проектами венчурної індустрії вважають Skype, який у 2005 р. придбала інтернет-компанія eBay за 2,5 млрд. дол. і вже у 2009 р. перепродала його в 1,7 раза дорожче, та YouTube – найприбутковіший венчурний проект [8].

Характерним для цього виду бізнесу є також те, що у нього інвестують саме екс-венчурні проекти, що свідчить про існування у цих компаніях особливого підприємницького хисту та інтелектуального капіталу. Тобто у світовій економіці сформувався прошарок інтелектуалів, які у віртуальному просторі перерозподіляють світовий ВВП на свою користь.

Інерційність мислення нерідко призводить до ситуації, коли реалізація вдалого венчурного проекту загальмовується і компанія втрачає не лише стратегічну ініціативу, але й бізнес загалом. Цифрову міні-революцію, яка розпочалася у Великобританії та продовжилась у США, реалізували японські компанії, які ретельно стежать за будь-якими новинками в науці. Nikon, Canon та Sony нині вважаються визнаними лідерами цифрової фототехніки, а провідний розробник технологій для цифрової фотографії американська компанія Kodak фактично втратила ринок. Крім того, зважаючи на повну відсутність попиту на ринку фотографічних плівок у 2008 р. Kodak, визнаний лідер галузі, припинив їх виробництво. Ймовірно, що внутріфінансова аналітика ніколи не стане надбанням загалу, проте можна припустити, що причина лежить в організаційній зашкарублості. Вимога часу сьогодні така, що ТНК повинні у найкоротші терміни перейти до геоцентричної стратегії найму, залучаючи до керівництва компанії кращих представників різних етносів. Рубіжна комунікація між ними здатна регенерувати джерело інноваційного розвитку як у сфері технологій, так і в методиці організації бізнесу.

Позиції топ-менеджерів Міжнародного банку реконструкції та розвитку, які вважають, що: “Коли в країні є люди, обізнані з фізикою, математикою і вітчизняною історією, то в країні з'являються ядерні і космічні амбіції. А це не входить в наші плани”, особливо, з огляду на ситуацію, що склалася у сфері науки на пострадянському просторі. У країнах СНД відбувається пролетаризація інтелігенції, її відкид на узбіччя суспільного і економічного життя. Сьогодні, коли щодня публікуються нові дані, пропонуються нові теорії, нові прилади і методики, потрібні інші

знання, інший підхід і точка зору, потрібна інша швидкість мислення і ухвалення рішень. Наука перейшла ту межу, коли отриманий результат правильно трактується і усвідомлюється поза колом вузьких спеціалістів. Населення розвинених країн здебільшого зайняте високоспеціалізованими видами діяльності. Категоричною умовою національної конкурентоспроможності індустріальних країн стає розвиток науки, нерозривно пов'язаної з промисловим виробництвом.

Україна зазнає постійного відтоку людського капіталу, вікова відсутність власної держави спричинила мотивацію кращих переїжджати до метрополій задля самореалізації. В СРСР, де чітко простежувалася роль Москви як освітянсько-наукового центру, також культивувалася політика селекції та концентрації кращих наукових кадрів союзних республік. Нинішня деградація структури національної економіки України призвела до ситуації, за якої наука стала зайвою, в країні переважно занедбані виробництва, які могли б впроваджувати наукові відкриття. Наука є і першоосновою, і похідною тієї економічної, законодавчої та політичної системи, в якій вона існує. Вона функціонує і для, і внаслідок розвитку економічної системи, наука, як і будь-яка інша людська діяльність, зумовлюється її корисністю для суспільства. Країна, в якій деградує промисловість, наука апіорі й де-факто не потрібна.

Сьогодні в США та Об'єднаній Європі започаткували дискусію стосовно виведення частини наукових досліджень за кордон за аналогією із здійсненим експортом робочих місць до Азії. До того ж в Європейському Союзі створюється єдиний науково-дослідний простір, який повинен сформувати спільний ринок ідей, знань, досліджень, інновацій тощо. Цілком слушно, акцентуючи увагу на економічних причинах політики, залучення іноземних наукових талантів та обдарованої молоді, дослідники підраховують економічний ефект від отримання країною-реципієнтом сформованого спеціаліста. До того ж факт позбавлення країни-донора її креативного людського капіталу досліджується недостатньо, зокрема, не встановлені межі відтоку людського капіталу, після досягнення яких у структурі суспільства відбуваються незворотні зміни деградативного характеру.

За умови існування у глобалізованому світі режимів мерітократії, олігархії (плутократії), автократії та клептократії мотиви змінити країну постійного проживання й надалі гарантуватимуть відтік інтелекту у напрямку мерітократичних держав. Світ набуває обрисів багатшарової квазіекзистивної моделі з домінантним полюсом розвитку – групою держав мерітократичного типу. Мерітократія через економічну свободу ринкових агентів сприяла створенню середнього класу, який існує в умовах повнопрофільного функціонування піраміди ієрархії потреб. У цих державах й надалі відбувається процес мериторафінування, за якого бізнес невдоволений сисемою громадського контролю переноситиме свою діяльність в країни клептокократії, що за визначенням несе для нього приховані загрози. Керівництво зазначених держав для власної популярності може націоналізувати іноземний бізнес чи обкласти його вищими податками. До того ж, відчуваючи потребу в кваліфікованих кадрах, у зазначених країнах вважають за краще запросити експатів, ніж готувати власні кадри. Згідно з доповіддю The Expat Explorer Survey 2010, підготовленою за запитом британського банку HSBC Bank International, найбагатші експати живуть в Росії, Саудівській Аравії, Бахреїні, Об'єднаних Арабських Еміратах та Сингапурі. Зарплати експатів в цих країнах перевищують аналогічний показник їх колег з інших держав, їх очікувані доходи вищі, і вони мають більшу кількість т.з. люксових товарів, включаючи приватні басейни, представницькі авто, об'єкти елітної нерухомості, яхти тощо.

Росія посідає перше місце серед країн з найвищими заробітками серед висококваліфікованих іноземних фахівців другий рік поспіль. Біля третини опитаних зазначають, що їх річний заробіток у цій країні перевищує 250 тис. дол. При цьому дві третини експатів в Іспанії заявили, що їхній річний заробіток не перевищує 60 тис. дол. [9]. Поряд із фінансовою мотивацією, для іноземних топ-менеджерів значно привабливішою є можливість реалізації складних проектів, запуск бізнесу з нуля та інші амбітні завдання на російському чи українському ринках. Проте правильно й те, що ринок праці, зокрема й згаданої Іспанії, насиченіший інкорпорованим культурним капіталом відповідного гатунку за пожвавлення процесу економічного згортання (рецесії), а в Росії та Україні відчувається його гострий дефіцит.

Міжнародний рух капіталу зі свого боку також загрожує існуванню клептократії через повзучу конвергенцію доходів населення країни-реципієнта із рівнем подушового ВВП у країнах ОЕСР. Оскільки рівень доходу є основою формування середнього класу як найчисельнішої страти

населення країни. Підводячи підсумок симілітного перебування посткомуністичних країн Центральної Європи в ЄС, зазначаємо, що споживчі ціни загалом вирівнялися. Цілком логічно вважати, що й розміри зарплат повинні зближатися, особливо чітко це простежується у туристичній індустрії, де традиційно працевлаштовувалися малокваліфіковані гастарбайтери із країн-адептів останньої хвилі розширення. Мотивація внутрієвропейської трудової міграції поступово переходить на вищий рівень ієрархії потреб – в Австрію і Німеччину сьогодні від'їжджають не лише для того, щоб більше заробити, але й щоб вивчити мову, жити в комфортнішому середовищі, без повсякденної корупції, цинізму і стресів. Відкриття німецького ринку праці з нетерпінням очікували лише кілька тисяч поляків, які планували виїхати на роботу до заможнішого сусіда. Отже, нинішня еміграція – це лише слабкий відгомін того, що відбувалося упродовж перших двох років розширення ЄС [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Робоча сила завжди мігрує у напрямку високопродуктивного капіталу, і якщо в країні походження такого немає, зростає її схильність до еміграції. Проте сьогодні ознаками високопродуктивного капіталу стає робоча сила вищого рівня кваліфікації. У постіндустріальному суспільстві інтелектуальний капітал поєднав у собі чинники виробництва, ставши, по суті, однофакторною виробничою функцією, яка виробляє особливо специфічний товар – знання, програмне забезпечення, ноу-хау тощо. Сьогодні інтелектуальний капітал вже мігрує у напрямку вищої норми прибутку, а самореалізація його носіїв знаходить вираз в утвердженні інноваційних організаційних форм бізнес-процесів.

Перейшовши до моделі однополюсного світу, глобалізація набула чітко вираженої стратифікації країн за рівнем розвитку та міжнародним поділом праці. Країни, де нагромаджений інтелектуальний та промисловий капітал, притягують іноземців, стимулюють імміграцію висококваліфікованої робочої сили, намагаючись селекціонувати її вже з моменту прийняття потенційним емігрантом рішення про переїзд. Трансформуючи внутрішнє міграційне законодавство у міжнародні інституції, стираючи міждержавні бар'єри, глобалізація виробництва та ринків перебігає у руслі фіксації зазначеного розшарування. Найвірогідніше, що в межах однієї страти міжкраїнні відмінності нівелюватимуться, а рух чинників виробництва повністю лібералізується, проте міжстратові бар'єри найшвидше лише посилюватимуться.

Глобалізований світ все більше набирає ознак економічної системи Китаю, де у межах однієї країни існують командно-адміністративна та ринкова система, що поєднала високотехнологічні зони експортного виробництва, аграрні й змішані провінції, між якими відбувається перманентна міграція сегрегованої робочої сили. Саме потужні та динамічні економіки Китаю, Індії та Бразилії, що володіють кінетичною енергією рубіжної (тектонічної) комунікації, надалі визначатимуть вектори світового розвитку.

1. *Венчурный бизнес.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://abc.informbureau.com/html/aaixodiue_aecian.html>
2. *Економічна енциклопедія: у 3-х т.* – Т.1 / ред. кол.:... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000.
3. *Економічна енциклопедія: у 3-х т.* – Т.3 / ред. кол.:... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002.
4. Климко Г.Н., Нестеренко В.П., Канищенко Л.О., Чухно А.А. *Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. осв.* / Г.Н. Климко (ред.), В.П. Нестеренко (ред.). – 2. вид., перероб. і доп. – К.: Вища шк., 1999. – 743 с.
5. *Количество исследователей и ученых в Украине растет.* / Госкомстат. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.golosua.com/main/article/ekonomika/20110521_kilkist-doslidnikiv-i-naikovtstv-v-ukrajini-zrostaet-derjkomstat>
6. *Покушение на миражи, или анатомия бездействия (или как делают науку в США и странах гибнущего мира)* Р. Вартамян. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <nationalidea.am/articles.php?s=15&l=R>
7. *Политика научной интервенции* / О.А. Ускова. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <www.ng.ru/science/2010.../11_intervention.html>
8. *Самые дорогие венчурные проекты современности.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <www.srb-venchur.ru/news/3704.htm>
9. *Самые богатые экспаты живут в России, Саудовской Аравии и Бахрейне.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <<http://ria.ru/society/20100901/271141699.html>>
10. *Семь лет, которые изменили Европу* / Я. Логинов // “Зеркало недели. Украина”. – №25. – 08

июля 2011. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://zn.ua/articles/84106>>. 11. Цапенко И. Движущие силы международной миграции населения // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2007. – № 3. С. 3–14. 12. *Экономическая теория: учеб. для вузов* / С.В. Мочерный, В.Н. Некрасов, В.Н. Овчинников, В.В. Секретарюк. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://ekonomy.info/2009-01-16-17-03-26/57-2009-01-19-20-41-50.html?start=2>>. 13. *Элита и ее тень* / Т. Кобенкова. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://www.ug.ru/archive/20330>>. 14. *Global R&D Funding Forecast 2012 Battelle Magazine*. – P. 35. 15. *World Economic and Social Survey 2004. International Migration*. N.Y., 2004 (<http://www.un.org>). 16. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.duel.ru/200527/?27_8_1>. 17. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <<http://www.lenta.ru/economy/2005/01/31/gates/>>.

УДК 339.137.2:630*742

О.В. Максимець

Національний лісотехнічний університет України

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ¹

© Максимець О.В., 2013

Вивчені та проаналізовані зміни, які відбуваються на світовому ринку продукції лісової галузі. Виявлені чинники, що визначають розвиток міжнародної конкурентоспроможності лісової галузі. Здійснено порівняльний аналіз стану і розвитку конкурентоспроможності лісової галузі вибраних для дослідження країн на світовому ринку. Сформовано попередні висновки щодо перспектив української лісової галузі на світовому ринку, враховуючи її конкурентні та порівняльні переваги.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, індекс концентрації експорту, порівняльні переваги, виявлена конкурентоспроможність, зовнішня торгівля.

O.V. Maksymezj

National University of Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN TIMBER SPHERE COMPETITIVENESS IN THE WORLD MARKET IN THE MODERN CONDITIONS

© Maksymezj O.V., 2013

The main changes on the world market of forest industry products were studied and analyzed. The factors determining the development of forest industry international competitiveness were identified. The comparative analysis of state and development of the forest industry competitiveness for the selected countries on the world market was carried out. Preliminary conclusions regarding the prospects of the Ukrainian forest industry on the world market taking into account its competitive and comparative advantages were formed.

Key words: international competitiveness, index of export concentration, revealed comparative advantage, relative competitiveness, international trade.

Актуальність дослідження. У сучасній глобалізованій та гіперконкурентній економіці жодна промисловість не розвивається ізольовано. Ми спостерігаємо постійне зростання

¹ Частина дослідження була виконана під час наукового стажування Sveriges lantbruksuniversitet (Swedish University of Agricultural Sciences) в рамках гранту від Swedish Institute.